

KÉZIRATOK ÉS TITKOK

Amikor Szöts Júlia, Bolyai János gyámola bejelentette a nyugalmazott kapitány halálát, a marosvásárhelyi várparancsnok azonnal intézkedett, hogy holttetemét szállítsák át a katonai halottasházba, minden irományát rakják ládába, s vigyék be a várba. Katonai titkokat sejtett bennük. A parancs teljesítésével megbízott tisztnek sokáig kellett a nagy halom irattal bibelődnie, míg jó lelkiismerettel jelenthette, hogy nincs azokban semmiféle katonai titok. Ekkor azonban újabb bonyodalom támadt. A nagyszebeni katonai főparancsnokság számtisztjei észbe kaptak, hogy már jó néhány hónapja folyósítják Bolyai János özvegyének (Orbán Rozáliának) és gyermekeinek a nyugdíjat, holott a házasságot annak idején a katonatisztekre kötelező előírások figyelembevételével nélkül kötötték meg. S megszületett az újabb intézkedés: a folyósított összegek fejében lefoglalják Bolyai János hagyatékát, köztük kéziratait is, az erdélyi református püspököt pedig arra utasítják, hogy nyilvánítsa semmisenek a házasságot.

A méltatlan hercehurcának Bodola Sámuel püspökhelyettes – „mint az érdemben illetékes egyházi organum” – érelyes fellépése vetett véget. A katonai hatóságnak a házasság megsemmisítésére vonatkozó felszólítását 1861. február

5-én kelt levelében határozottan visszautasítja, mégpedig a következő érveléssel: „Igaz, hogy MVásárhelyi pap és esperes t. Péterfi József úr 1849be Majus 18án a General Comando engedelmé nélkül eskette öszve a néhai nyugalmazott Kapitán Bolyai Jánost; de a mint maga az öszveeskető t. pap nyilatkozatában írja, akkor *nem rendes, hanem rendellen kivételi idő volt az országban* és engedelemért nem is lehetett a General Comandóhoz folyamodni, s éppen ezért a papot, hogy ilyen forradalmi időszakban a katonák öszveesketéséről szolló felsőbb rendelést meg nem tartotta, hibáztatni nem lehet – és legfelyebb a General Comando csak katonai szempontból, vagyis a pensio megadása tekintetéből tarthatná érvénytelennek ezt a házasságot; de egyházi tekintetből ez a házasság az özvegyre és árváira nézve éppen olyan érvényes, mint más akármely törvényes házasság, mint-hogy ez az esketésnek minden formáságai megtartása mellett vitetett véghez. De érvényes gyakorlati tekintetből is, mert a törvényes házasság még a nőt és a gyermekeket is törvényesíti utólagosan, mint azt több példák tanúsítják, hogy a törvénytelen ágyból született gyermekek az utólagos házasság által törvényesítettek, az apai és anyai jószágoknak örökösei lettek.

Semmi törvénytelenséget nem követne el azért a General Comando, sőt épen nagy kegyességet cselekednék, ha a néhai Kapitány Bolyainak lezárolt kevés örökségét a katonai törvénytészék által a nyomorban élő törvényes özvegynek és növeletlen árváknak visszaadná. Sőt ha a maga kegyességét azzal is tetézné a General Comando, hogy az uralkodó Felsőnek bár az árvákat pensio megnyerésére fölajánlaná, ez által a nagy táalentumú Kapitány Bolyai emlékét megbé-

csülné és a katonai rend tekintetét is megvédné.” ,Ref. Főkonsistoriumi lvt. 36/1861’

Az ügy továbbgyűrűzéséből most bennünket csak az érdekel, hogy a főparancsnokság végül is feloldotta a hagyatékra, így a kéziratokra is elrendelt zárlatot, s ez utóbbiakat a marosvásárhelyi várból átszállították a városi rendőrségre, egy fészerbe. Elázott, málladozó papírok bizonyítják, hogy ott a ládákra rácsorgott az eső, s ezer szerencse, hogy Bolyai egykori iskolája, a Marosvásárhelyi Református Kollégium végül saját épületébe szállíthatta a kéziratokat, és ezzel további jövőtehetetlen károktól mentette meg őket. A tanári kar Mentovich Ferencet bízta meg a hagyaték átnézésével, de semmiféle nyoma nem maradt annak, hogy a materialista filozófus miképpen birkózott meg ezzel a feladattal.

A ládákat ezután senki sem bolygatta mindaddig, míg a nemzetközi tudományosság érdeklődése nem terelődött Bolyai János életművére. Miután Olaszhonból megérkezett az első hír Eötvös Józsefhez, hogy a nagyvilág felfigyelt a néhány éve már halott marosvásárhelyi matematikusra, iskolája tanáraiban is buzgóság támadt emléke ápolására. Már úgy, ahogy az ilyesmi mifelénk történni szokott: lokálpatrióta ügybuzgalommal, patriarkális melegséggel és derűs könnyelműséggel. Az egyik kollégiumi professzor, Szabó Sámuel – 1848-ban Gábor Áron fegyvertársa, majd amolyan Ady Endre és Szabó Dezső emlegette derék tanár – éveken keresztül tanulmányozta a kéziratot hagyatékot, s a kényelem kedvéért egyik-másik nyalábot haza is vitte; a nála felejtődött irományokat fia csak jóval apja halála után találta meg. A fiút, Szabó Pétert azonban szintén érdekelte a Bolyai-életmű, s a megtalált iratokat nemcsak gondosan meg-

őrizte, hanem Vásárhelytől Bécsig nagy mennyiségű, annak előtte ismeretlen Bolyai-forrást kutatott fel s hagyott a közre. 'Vö. Szabó: Ifj.'

Éötvös József 1869-ben keresztülvitte, hogy a kézirati hagyatékot tanulmányozás végett Marosvásárhelyről küldjék fel a Magyar Tudományos Akadémiának. Az iratokat König Gyula egyetemi tanár és Schmidt Ferenc építész, a fáradhatatlan Bolyai-kutató nézte át. A sokat hányódott anyagot 1894-ben küldték vissza Marosvásárhelyre; a hiánytalanul visszazármaztatott kéziratokat ma a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár őrzi. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a maga Bolyai-gyűjteményét a későbbi években alakította ki, mégpedig Bolyai Farkasnak az Akadémia címére küldött irataiból, ajándékozásból és vásárlásból. 'Vö. Fráter Jánosné: *A Bolyai-gyűjtemény*. Budapest, 1968. 14.'

A százasztendős Bolyai-kutatás kiderítette, hogy ha a vásárhelyi várban folyó vizsgálat nem is talált katonai titkot a nagy halom kéziratban, a sűrűn teleírt lapok mégis titkokat őriznek: egy életműnek az egész emberiségre tartozó titkait.

Ez a kézirati hagyaték sokban különbözik a szokásostól. A tudósok, írók személyi levéltára rendszerint megjelent munkáik fogalmazványjaiból, kész vagy csak félig elkészült, s nyilvánosság elé nem került műveik kézírataiból vagy vázlatából, ezenkívül levelezésükből és a mindennapi életükre (tanulmányaikra, családi életükre, vagyonukra stb.) vonatkozó írásos emlékekből tevődik össze. Bolyai János kéziratai között szintén megtaláljuk a nyomtatásban megjelent (*Appendix*) és meg nem jelent (*Responsio, Tan, Údvtan*